

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 5, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 331.2:336:364.2

*I. I. Білоус,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Тернопільський національний економічний університет*

ЗАРОБІТНА ПЛАТА – ОДИН З ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

*I. I. Bilous,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Finance
Ternopol National Economic University, Ternopol*

WAGE AS ONE OF THE TOOLS FINANCIAL SUPPORT TO OVERCOME POVERTY

Охарактеризовано заробітну плату як основне джерело доходів населення та надано рекомендації щодо шляхів підвищення зарплати.

The characteristic of the salary as main source of incomes of the population. The recommendations about to ways of increase of the salary has been offered.

Ключові слова: *бідність, мінімальна та середня зарплата, прожитковий мінімум, валовий внутрішній продукт, межа офіційної бідності.*

Keywords: *poverty, minimum and average wage, living wage, gross domestic product, the limit of the official poverty line.*

Постановка проблеми. Проблема оплати праці є чи не найважливішою проблемою української економіки, адже саме рівень праці визначає базисні макроекономічні параметри, такі як стандарти соціального захисту, сукупний платоспроможний попит і темпи економічних трансформацій. Розмір заробітної плати є індикатором, що визначає загальний життєвий рівень працівників. Від її рівня, частки у валовому внутрішньому продукті залежить також розвиток економіки загалом. Достойна заробітна плата є основою добробуту працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на важливість мінімізації явища бідності для забезпечення гармонійного розвитку суспільства і нормального функціонування економіки цій проблемі приділяється значна увага в наукових працях. Явище бідності та застосування фінансового інструментарію для його подолання досліджувалися українськими та російськими вченими, такими як: В. Л. Андрущенко, М. К. Горшков, В. Н. Бобков, Е. М. Лібанова, М. І. Ліборакіна, О. В. Макарова, А. А. Разумов, Л. М. Черенько, М. А. Ягодкіна та ін.. Хоч поза увагою цих науковців не залишилися теоретичні аспекти фінансового забезпечення подолання бідності, їх все ж не досліджено у комплексі.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження теоретичних аспектів та узагальнення практичного досвіду фінансового забезпечення подолання бідності, зокрема розкрито суть та вплив заробітної плати як одного з інструментів фінансового забезпечення подолання бідності. Враховуючи сучасний соціально-економічний стан держави та стратегію її подальшого розвитку, питання щодо фінансового забезпечення подолання бідності, зокрема, щодо рівня заробітної плати як одного з основних інструментів фінансового забезпечення подолання бідності залишаються досить актуальними для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо валовий внутрішній продукт створюється переважно на рівні підприємств, тому позитивна динаміка ключових макроекономічних показників, яка спостерігалася в Україні, починаючи з 2000 р., була забезпечена саме цим сектором економіки. Поліпшення діяльності підприємств підтверджується, зокрема, позитивними тенденціями основних індикаторів фінансів підприємств. У таких умовах значно розширювалися можливості підприємств щодо збільшення витраток на оплату праці та інші соціально важливі цілі. Поліпшення економічної діяльності підприємств позначилося на розширенні пропозиції товарів і послуг для населення, що слугувало позитивним чинником підвищення рівня життя людей та подолання бідності у країні.

З огляду на те, що серед усіх домогосподарств найбільшу частку становлять ті, які очолюють наймані працівники, вплив діяльності суб'єктів підприємництва на явище бідності в Україні здійснюється, перш за все, через механізм оплати праці. Потрібно зауважити, що частка заробітної плати у загальних доходах населення протягом 2007–2012 рр. була найбільшою серед усіх груп доходів і перебувала в межах 44,0–42,0% [192, с. 15]. Таким чином, рівень життя населення країни загалом та масштаби бідності зокрема значно залежать від розміру оплати праці.

В 2012 році заробітна плата в структурі доходів населення була критично низькою (близько 42% замість гранично допустимих 65%), що не є мотивуючим чинником до високопродуктивної і якісної праці. В операційних витратах з реалізованої продукції (робіт, послуг) витрати на оплату праці у 2011 році склали 6,1%, що у 3-4 рази менше, ніж в європейських країнах. Позитивним чинником подолання бідності в нашій державі повинна бути позитивна динаміка зростання частки оплати праці у ВВП. За даними Державної служби статистики України, питома вага оплати праці найманих працівників в структурі ВВП України у 2007 р. становила 49,8%, в 2008 році – 49,6%, в 2009 році – 49,4%, у 2010 році – 49,7% та у 2011 р. – 50%. Незважаючи на це, частка оплати праці у ВВП в Україні перебуває на значно нижчому рівні, ніж у розвинутих країнах, де за станом 2010 року частка оплати праці у ВВП становила близько 65% [1]. Отже, для збільшення розміру середньої заробітної плати необхідно збільшити розмір ВВП в Україні.

Невиправданою є диференціація в оплаті праці за видами економічної діяльності, яка досі значною мірою пов'язана з різним ступенем адаптації галузей до ринкових умов господарювання. Розміри середньої заробітної плати значно відрізняються за регіонами. Так, різниця в заробітній платі за видами економічної

діяльності складає майже 4 рази, а за регіонами – 3 рази. За таких показників в Україні досі має місце заборгованість із заробітної плати. На рівень середньої заробітної плати, перш за все, впливає занижений розмір мінімальної заробітної плати та масштабне явище виплати заробітної плати «у конвертах». Україна в більшості галузей економіки відстає за оплатою праці від розвинутих країн в 10-15 разів [2].

Загалом подальше нарощування показників заробітної плати безпосередньо залежить від динаміки показника продуктивності праці. Світовий економічний досвід довів, що зростання заробітної плати в економіці країни повинно супроводжуватися відповідним зростанням продуктивності праці. В Україні такої тенденції не спостерігається. В Україні, починаючи з 2001 року, темпи зростання реальної заробітної плати виявляються значно вищими за темпи приросту продуктивності праці. Зокрема, за 2000 — 2009 роки середньорічні темпи приросту реальної заробітної плати становили 19,2%, а темпи приросту продуктивності праці — 7,2%, тобто в 2,7 рази нижче [3].

Набагато нижча продуктивність праці в Україні, ніж у розвинутих країнах, зумовлена, зокрема, застосуванням застарілих технологій та обладнання, – найбільшим стримуючим чинником на шляху радикального поліпшення рівня життя працюючого населення. Сьогодні багато підприємств не зацікавлені у зростанні продуктивності праці й віддають перевагу підтримці конкурентоспроможності своїх підприємств лише за рахунок дешевизни робочої сили, а не за рахунок модернізації виробництва. Незважаючи на це, у приватному секторі вітчизняної економіки підвищення заробітної плати протягом останніх років було забезпечено адекватним зростанням продуктивності праці. Набагато гірший стан справ склався у державному секторі економіки, де, за висновками фахівців Світового банку, не спостерігається належного підвищення інтенсивності праці.

Збільшення обсягів видатків на оплату праці та помітне зростання їхньої частки у ВВП привели до підвищення розмірів заробітної плати. Середньомісячна заробітна плата протягом 2007–2012 рр. зросла більше, ніж у 2 рази: з 1531,0 грн. до 3026 грн. [1]. В таких умовах значно поліпшилися соціальні гарантії працюючих осіб. Розмір мінімальної заробітної плати за цей час збільшився з 460,0 грн. до 1134 грн., або у 2,5 рази. Незважаючи на таке збільшення, її розмір залишається нижчим від величини прожиткового мінімуму. Співвідношення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму в 2007–2012 рр. значно зросло: з 77,7% до 96,6%. Варто зазначити, що величина прожиткового мінімуму встановлюється адміністративним способом. Щодо співвідношення мінімальної заробітної плати та межі офіційної бідності, то протягом 2007 – 2012 рр. воно теж збільшилося – з 81,1% до 97,8%.

Незважаючи на те, що потреба у підвищенні рівня мінімальної заробітної плати є необхідним заходом для подолання бідності у країні серед працюючого населення, слід враховувати низку об'єктивних чинників, які не дають змоги провести цей захід, для того, щоб мінімізувати їхню дію. Насамперед, потрібно вказати, що зростання рівня мінімальної заробітної плати приводить до збільшення доходів здебільшого низькокваліфікованих працівників.

Позитивний вплив на зниження рівня бідності в нашій державі серед працюючого населення мало скорочення частки осіб, які одержують заробітну плату в менших розмірах, ніж передбачено державними соціальними гарантіями, що спостерігалось в умовах підвищення цих стандартів. Частка осіб, які отримували заробітну плату, меншу від прожиткового мінімуму, протягом 2006–2011 рр. скоротилася у 3,5 рази. Проте, в Україні частка працівників, яким нараховано заробітну плату на рівні та нижче прожиткового мінімуму для працездатних осіб залишається високою. Позитивним чинником зниження рівня бідності працюючих було зменшення частки осіб, які одержують заробітну плату в межах мінімальної заробітної плати, в умовах зростання співвідношення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму.

Варто відмітити, що з огляду на позитивну тенденцію співвідношення мінімальної заробітної плати і межі офіційної бідності в Україні, офіційний рівень бідності домогосподарств, які очолюють наймані працівники, все ж таки зріс: з 21,9% у 2006 р. до 22,5% у 2011 році. Це свідчить про неспроможність механізму встановлення мінімальної заробітної плати захистити працюючих осіб від бідності. А також враховуючи, що описана тенденція спостерігалася в умовах скорочення частки осіб, які отримують заробітну плату, нижчу від прожиткового мінімуму за цей період. Пояснити цей процес можна тим, що значна частка найманих працівників одержувала заробітну плату, яка перевищує величину прожиткового мінімуму на невелику суму.

Суттєві зміни у системі оплати праці мали вплив на динаміку рівня бідності у нашій державі серед найманих працівників. Наближення мінімальної заробітної плати до величини мінімального прожиткового мінімуму зумовило зниження рівня абсолютної бідності. Так, бідність за прожитковим мінімумом, за даними Світового банку, скоротилася з 38,3% у 2006 р. до 15,2% у 2011 році. Крім цього, скоротився рівень крайньої бідності – злиденності. Її рівень у 2006 р. становив 15,8%, що значно більше від рівня 2011 р. – 12,4%.

Незважаючи на загалом позитивну динаміку зростання розмірів середньої та мінімальної заробітної плати і, як наслідок, скорочення рівня бідності за абсолютними критеріями, сьогодні залишається чимало гострих проблем у сфері зайнятості й оплати праці, які справляють негативний вплив на рівень життя людей у країні. Чи не найбільшою проблемою є відсутність рівного доступу до зайнятості осіб, які проживають у сільській і міській місцевості. Через нерозвиненість економіки у сільських населених пунктах попит на робочу силу є обмежений. Про це свідчить те, що частка сільського населення у загальній кількості зайнятого населення в 2010 році становила 31,5% (у 2002 р. цей показник становив майже 37%), а від всього населення працездатного віку, що із загальної кількості зайнятого сільського населення у працездатному віці працювало 445,2 тис. осіб, або 13,4 %. Тоді як цей показник для міського населення у 2010 р. був набагато більшим – 91,8%. Це свідчить про погіршення добробуту сільського населення, вживання за рахунок пенсій, підсобного господарства та необхідність продовжувати діяльність у галузях сільського господарства [4].

Негативною ознакою сільської зайнятості як одного з чинників бідності, є високий рівень зайнятості у тіншовій економіці. Так, у 2010 р. більше, ніж половину зайнятого сільського населення (51,9%) було зайнято у неформальному секторі економіки. [5]. Така ситуація спричинена низькою кон'юнктурою ринку праці на селі, через яку вибір роботи для багатьох сільських жителів є обмеженим.

Важливим недоліком системи оплати праці в Україні, яка позначається на структурі бідності в нашій державі, є значна міжгалузева диференціація середнього розміру заробітної плати. Протягом 2007–2012 рр. найнижчий рівень заробітної плати зафіксовано в рибальстві та рибицтві (53,4–51,3% від середнього розміру по країні) і у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послугах (54,4%–66,8%). Дещо вища заробітна плата протягом цього періоду була у таких важливих соціальних галузях, як охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (64,5%–72,7% від середнього розміру) й освіта (78,5%–65,5%) [1]. Значно нижча заробітна плата в галузях соціальної сфери порівняно із середньою по економіці спонукає найбільш конкурентоспроможних працівників перекваліфікуватися та змінювати місце роботи. Це негативно позначається на доступності основних суспільних послуг, що справляє негативний вплив на явище бідності в Україні. Таким чином, негативний вплив на бідність має не лише диспропорція в заробітній платі, а й погіршення доступності якісних соціальних послуг для людей.

З огляду на неоднорідність галузевої структури регіональних економік, надмірні міжгалузеві диспропорції в оплаті праці призводять до значних регіональних відмінностей у розмірах заробітної плати. Так, у 2012 р. найбільша середня зарплата у м. Києві – 4607 грн. – у 2 рази перевищувала найнижчий рівень оплати праці у Тернопільській області – 2185 грн. Важливо зауважити, що протягом усього періоду з 2007 р. по 2012 р. мінімальний рівень оплати праці спостерігався у Тернопільській області. Співвідношення цього рівня і загальноукраїнського становило 69,8–72,2%. Тоді як аналогічне співвідношення для м. Києва дорівнювало 176,1–152,2% [1]. Оскільки заробітна плата є також базою для нараховування різних державних соціальних виплат населенню, диспропорції в розмірах заробітної плати породжують відмінності в обсягах соціальних платежів населенню.

Враховуючи сказане вище, можна припустити, що в умовах реалізації загальнонаціональної політики застосування бюджетних трансфертів з метою соціальної підтримки громадськості регіональні відмінності у розмірах заробітної плати є суттєвим чинником поширеності бідності в регіонах. В усі роки досліджуваного періоду спостерігалася помірна залежність рівня бідності в регіонах від зафіксованого в них розміру середньомісячної заробітної плати.

Регіональні відмінності у розмірах середньомісячної заробітної плати справляють помітний вплив на рівень бідності в регіонах. Зважаючи на сказане вище, можна стверджувати, що важливим чинником мінімізації бідності в регіонах слугує підвищення розміру середньомісячної заробітної плати, а це можливо, насамперед, завдяки скороченню необґрунтованих міжгалузевих диспропорцій в обсягах заробітної плати.

Не менш гострою проблемою оплати праці, що негативно позначається на структурі бідності, є існування відмінностей у рівні зайнятості та в розмірах

оплати праці чоловіків і жінок. В умовах низького рівня розвитку економіки й недостатньої інтенсивності попиту на робочу силу жінки часто поступають чоловікам у конкуренції за вільні вакансії. Слід вказати, що жінки здебільшого перебувають у гіршому становищі не через нижчу кваліфікацію чи гірші професійні характеристики, а через реалізацію їхньої соціальної ролі у сім'ї (народжування та виховування дітей). Ось чим можна пояснити те, що жінкам набагато складніше працювати на вищеоплачуваних посадах, які передбачають більшу самовіддачу.

Сьогодні зберігається стереотипне уявлення роботодавців про місце і роль жінки у суспільстві, через що спостерігається тенденція до розподілу професій на суто "чоловічі" та суто "жіночі", а це суттєво впливає на різницю в рівнях доходів. Про це свідчить значно вищий рівень середньої заробітної плати чоловіків (у 2012 р. – 3429 грн.) від середньої оплати праці жінок (в 2012 році – 2661 грн. [1]).

З огляду на те, що явище бідності – це характеристика економічного становища домогосподарства загалом, а здебільшого жінки і чоловіки працездатного віку одружені, відсутні значні диспропорції в рівні бідності за статевою ознакою для осіб віком до 60 років. Проте вказані диспропорції є одним з чинників нерідко незадовільного соціального становища жінки в інституті сім'ї. Значні відмінності в обсягах заробітної плати за статевою ознакою позначаються на рівні бідності домогосподарств тоді, коли чоловік або дружина залишається самотнім (самотньою), а через менші розміри заробітної плати у жінок домогосподарства, які вони очолюють, одержують значно менші пенсійні виплати.

Висновки з даного дослідження. Отже, з вищевикладеного випливає, що заробітна плата відіграє найважливішу роль у забезпеченні нормальної життєдіяльності людей. Проте, механізм оплати праці в Україні не забезпечує домогосподарства від бідності, особливо якщо в його складі є утриманці. У 2012 р. значна частка працюючих одержувала заробітну плату, що була меншою, ніж прожитковий мінімум. ця ситуація не змінюється навіть через те, що діє практика встановлення мінімальної заробітної плати на рівні офіційно встановленого прожиткового мінімуму.

Наслідком обмеженого попиту на робочу силу в сільській місцевості є значно нижчі обсяги оплати праці у сільських домогосподарствах порівняно з міськими. Загострюють проблему відносної бідності необґрунтовані міжгалузеві диспропорції заробітної плати. Низький рівень заробітної плати працівників бюджетної сфери часто призводить до погіршення якості та доступності суспільних послуг, внаслідок чого знижується рівень життя населення. Низький рівень оплати праці спостерігається, зокрема, у працівників соціальної сфери, що спричиняє вплив з цих галузей найбільш конкурентоспроможних працівників, зумовлюючи погіршення якості та доступності суспільних послуг, а отже, погіршення рівня життя населення.

На нашу думку, вирішення проблеми низького рівня оплати праці в Україні має супроводжуватися заходами, спрямованими на загальне підвищення ефективності економіки. Важливе значення для забезпечення найманих працівників від бідності має також легалізація їхньої зайнятості та одержуваних доходів.

Пріоритетним напрямком удосконалення фінансового забезпечення подолання бідності в Україні, на наш погляд, доцільно визначити створення людям належних умов для повноцінної реалізації їхнього економічного потенціалу. Для цього потрібно створювати найширшим верствам населення можливості для участі у продуктивній економічній діяльності. Це дасть змогу підвищити ефективність фінансового забезпечення подолання бідності та мінімізувати можливі ризики непродуктивного використання фінансових ресурсів і зменшити інші негативні наслідки.

Основний фінансовий ресурс подолання бідності у країнах з ринковою економікою створюється людською працею. З огляду на це найважливішим напрямком оптимізації фінансового забезпечення подолання бідності в Україні має стати вирішення комплексу проблем, пов'язаних з низьким рівнем оплати праці. Необхідною умовою виконання цього першочергового завдання є стимулювання економічних суб'єктів до заміни орієнтирів у їхній діяльності з намагання забезпечити низьку вартість ресурсів (у тому числі робочої сили) і виготовлених товарів на їхню високу якість. Важливе значення при цьому має створення сприятливого середовища для активної інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, спрямованої на запровадження нових технологій, підвищення продуктивності праці, забезпечення високої конкурентоспроможності продукції на світових та вітчизняних ринках.

До пріоритетних завдань удосконалення фінансового забезпечення подолання бідності, на нашу думку, слід зарахувати необхідність вирішення проблеми невідповідності мінімальної зарплати величині прожиткового мінімуму. При цьому слід враховувати науково обґрунтовану позицію щодо виконання заробітної платою функції забезпечення життєдіяльності не лише певної зайнятої особи, а й її утриманців. З цією метою Міжнародна організація праці рекомендує встановлювати розмір мінімальної заробітної плати на такому рівні, щоб він перевищував прожитковий мінімум на 25%.

На нашу думку, підвищення заробітної плати має здійснюватися шляхом: реалізації заходів, спрямованих на зростання реальної заробітної плати, не нижчого за темпи зростання реального валового внутрішнього продукту; забезпечення підтримки купівельної спроможності населення через індексацію його грошових доходів; посилення захисту прав працівників у сфері оплати праці, зокрема шляхом розвитку соціального партнерства та договірного регулювання трудових відносин; здійснення комплексу заходів щодо стимулювання легалізації незареєстрованої трудової діяльності; забезпечення оптимальної міжпрофесійної, міжкваліфікаційної, міжпосадової та міжгалузевої диференціації заробітної плати всіх категорій працюючих.

Отже, нагальною необхідністю є перенесення акцентів з допомоги соціально вразливим верствам суспільства на розвиток ринку праці й максимальне розширення зайнятості, забезпечення гідної винагороди за працю, заохочення економічної активності, прагнення набути високого рівня професійно-освітньої підготовки. Досягнення цієї мети сприятиме збалансованості попиту і пропозиції на ринку праці, а також запобіганню різкому збільшенню рівня безробіття унаслідок структурних перетворень в економіці.

Література:

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Жебрацькі будні. Де межа? // Профспілкові ВІСТІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.psv.org.ua/arts/Tema/view-1247.html
3. Роботодавці: темпи зростання заробітної плати не можуть перевищувати темпи приросту продуктивності праці та ВВП // Конфедерація профспілки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confedu.org/ua/presscentre/news/1659.html>
4. Замора О.І. Проблеми зайнятості населення у сільському господарстві / О. Замора // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал – №4 (30). – 2012 – с.269 – 273.
5. І. В. Ангелко. Тіньова діяльність домогосподарств України в умовах трансформаційної економіки / Ангелко І.В.// Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки – № 3, Т. 3. – 2011. – с.194 – 200.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"